

КЛАСИФІКАЦІЯ ПІДПРИЄМСТВ МАЛОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ ТА ЗА КОРДОНОМ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ

Досліджено та співставлено ознаки класифікації підприємств малого бізнесу в Україні та в зарубіжних країнах

Постановка проблеми. Основою розвитку країн з ринковою системою господарювання є мале підприємництво як найбільш масова, динамічна та гнучка форма ділового життя. Про значення малого бізнесу свідчать інтегровані показники, що характеризують стан сектору малого підприємництва у розвинутих країнах та підкреслюють фундаментальну роль малого підприємництва в соціально-економічному та політичному житті кожної країни.

Складність дослідження малого бізнесу частково зумовлена проблемами методичного характеру. Так, у світовій практиці, зокрема у системах обліку, немає єдиного критерію віднесення підприємства до типу малого або середнього. Експерти Світового банку наводять понад 50 визначень малого бізнесу, які покладені в основу типології підприємств країн, що розвиваються.

Класифікація малих підприємств є теоретичною першоосновою для проведення досліджень підприємств сфери малого бізнесу. Більшість держав обирають декілька критеріїв для віднесення підприємства до малого чи середнього для того, щоб до цього сектору економіки потрапляли ті групи підприємств, яким дійсно необхідна підтримка та відповідне регулювання. Це дозволяє ефективніше використовувати ресурси та з меншими видатками для держави проводити політику сприяння підприємництву.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання становлення та розвитку малого підприємництва завжди були в центрі уваги науковців як зарубіжних (Р. Кантільон, Д. Рікардо, Дж. Міль, Ж.-Б. Сей, А. Сміт, Й. Шумпетер, Ф. Хайек, П. Друкер, Я. Корнаї,

М. Портер, П. Самуельсон та ін.), так і вітчизняних (В.В. Бабич, З.С. Варналій, Л.І. Воротіна, Т.О. Коваленко, В.О. Ластовецький, С. Покропивний, В. Савчук, Є.І. Свідерській, Т.В. Трофімова, А. Чухно та ін.). У більшості економічних праць учені намагаються вивчити досвід функціонування даного сектору економіки зарубіжних країн та перенести його на вітчизняні підприємства.

Мета дослідження полягає у вивченні зарубіжного досвіду щодо виділення класифікаційних ознак, за якими відносять підприємства до складу малих, з метою розробки класифікації малих підприємств в Україні.

Викладання основного матеріалу дослідження. Один з основоположників класичної економічної теорії А. Сміт відзначав, що підприємці, маючи власний інтерес (а він полягав в особистому збагаченні) організують свою господарську діяльність у тих сферах, які, на їх думку, дадуть змогу отримати високий дохід. Таким чином, вони сприяють і найефективнішому задоволенню потреб суспільства [5, с. 199]. Отже, підприємець, бажаючи підвищити свій добробут, розпочне власну справу, що і буде класифікуватися як представник малого бізнесу.

Розповсюдженими визначеннями “підприємець” і “підприємництво” в Україні вважаються поняття, зазначені в прийнятих Законах України. Починаючи з 1991 року по 2004 рік в Україні діяв Закон України “Про підприємництво” [3], що трактує поняття “підприємця” або “суб'єкта підприємницької діяльності” як будь-яка особа (фізична або юридична), що здійснює ініціативну

самостійну діяльність на власний ризик, а поняття “підприємництво” – як самостійну ініціативу, систематичну, на власний ризик діяльність з виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг і заняття торгівлею з метою одержання прибутку.

Господарський кодекс України [2], що вступив у чинність у 2004 році, дає нове трактування цим поняттям. Так “підприємництво” – господарська діяльність, що здійснюється для досягнення економічних і соціальних результатів і з метою одержання прибутку, а “суб’єкти підприємництва” – підприємці. Господарська діяльність може здійснюватися й без мети одержання прибутку, наприклад некомерційна господарська діяльність.

Таблиця 1. Класифікація підприємств за масштабами господарської діяльності

Категорії підприємств	Критерії класифікації	
	Середньоспискова чисельність працюючих, кількість осіб	Валовий розмір виручки від реалізації продукції, робіт, послуг
на основі Закону України “Про підприємства в Україні” [4]		
Мікропідприємства	до 10	до 500 тис. грн.
Малі підприємства	до 50	до 1 млн. грн.
Середні підприємства	до 250	до 5 млн. грн.
Великі підприємства	понад 250	понад 5 млн. грн.
на основі Господарського кодексу України [2]		
Малі підприємства	до 50	до 500 тис. євро*
Великі підприємства	понад 1000	понад 5 млн. євро
Всі інші підприємства відносяться до середніх підприємств		
* Сума в євро за середньорічним курсом Національного банку України щодо гривні		

Проведений аналіз показав, що прийняття Господарського кодексу України дозволило виділити певну низку переваг стосовно попереднього законодавства:

– віднесення підприємства до тієї або іншої категорії не залежно від сфери або виду діяльності;

– визначення чіткої градації підприємств за середньосписковою чисельністю працюючих й валовим обсягом виручки від реалізації продукції, робіт, послуг;

– принцип угруповання підприємств став єдиного європейського зразка, що у свою чергу визначає більшу величину розміру валового розміру виручки від реалізації продукції, робіт, послуг і збільшення середньоспискової чисельності працюючих на підприємстві.

Вимагає поліпшення нормативне регулювання визначення малих підприємств. Воно полягає в узгодженні різних нормативних документів між собою щодо критеріїв їх визначення. На нашу думку, щодо юридичних осіб доцільно використовувати термін “мале підприємство”, а до фізичних осіб – “суб’єкт малого підприємництва”.

У процесі дослідження виявлено істотні відмінності у визначеннях малих, середніх і великих підприємств. Для наочного відображення змін, що відбулися у законодавстві України, наведемо класифікацію підприємств відповідно до розмірів господарської діяльності в табл. 1.

Тобто основним критерієм до прийняття Господарського кодексу була сфера діяльності підприємства, другорядним – чисельність працівників, а після прийняття такими критеріями стали чисельність працюючих і обсяг валового доходу від реалізації продукції, робіт, послуг.

Юридичне визначення малого та середнього підприємництва існує у Польщі лише з 1999 р. Раніше представники різноманітних наукових сфер по-різному підходили до цієї проблеми. Після входження Польщі у Європейський Союз початкове визначення малого та середнього бізнесу набуло певної зміни. Від 2 липня 2004 р., тобто після затвердження Сеймом закону про свободу господарської діяльності, прийняті такі поняття (табл. 2):

Таблиця 2. Класифікація підприємств в Польщі [8]

Категорії підприємств	Критерії класифікації		
	1	2	
	Працевлаштування працівників, кількість осіб	Товарооборот та обсяг фінансових операцій	Вартість активів
Мікропідприємець	до 10	до 2 млн. євро	до 2 млн. євро
Малий підприємець	до 50	до 10 млн. євро	до 10 млн. євро
Середній підприємець	до 250	до 50 млн. євро	до 43 млн. євро

Тобто, на відміну від українського законодавства, у Польщі, крім чисельності працевлаштованих працівників, до уваги береться або обсяг продаж, або вартість активів підприємства.

Крім вище зазначених ознак, залежно від потреб існують ще й інші класифікаційні характеристики. Зокрема для сплати ПДВ у 2004 р. у Польщі введено категорію “суб’єкта малого бізнесу” (“małego podatnika”). Згідно зі ст. 2 Закону Польщі “Про оподаткування суб’єктів малого бізнесу” від 11 березня 2004 р. до цієї категорії відносять тих суб’єктів, у яких сума доходу до оподаткування не перевищувала у минулому звітному році 800 тис. євро (в еквіваленті у злотих).

Суб’єктом малого бізнесу вважаються також маклери, підприємства, що керують довірчими фондами, агенти, замовники та ін. (за винятком комісійних магазинів), якщо сума комісійних зборів або інших винагород за виконані послуги (разом із сумою податку) не перевищувала у минулому звітному році 30 тис. євро (в еквіваленті у злотих).

Однак, сукупність ознак, які застосовуються для класифікації підприємств малого бізнесу, можна згрупувати у три принципово відмінні підходи: кількісний, якісний та комбінований.

Кількісний підхід базується на тому, що до категорії малих підприємств відносять ті, що мають певний рівень групи показників. У більшості країн такими показниками є кількість зайнятих, обсяг продажу, балансова вартість активів, розмір статутного капіталу. Однак набір показників може змінюватись по різних країнах. Наприклад, у Франції, Канаді, Данії, Болгарії, Молдові, Білорусі, Польщі за критерій обрано лише один показник – чисельність працюючих. У Великій Британії, Німеччині,

США – два показники – чисельність зайнятих та обсяг продаж. До кількісних показників також відносять рівень фондоозброєності та фондовіддачі, обсяги енергії та теплопостачання, що витрачаються, тощо.

Потрібно зазначити, що перший федеральний закон про малий бізнес, прийнятий в США в 1953 р., взагалі не містив жодних кількісних критеріїв, обмежуючись лише певними якісними характеристиками.

Якісний підхід ґрунтується на низці якісних ознак, основні з яких: сезонність виконання робіт; ступінь спеціалізації в управлінні; джерела формування капіталу (капітал забезпечує власник як фізична особа або декілька приватних осіб) тощо. Цей підхід застосовується в Нідерландах.

Комбінований підхід було запропоновано Болконським комітетом Великої Британії і включає наступні критерії – невеликий ринок збуту (кількісна характеристика); правова залежність; персоніфіковане управління (якісні характеристики) [7, с. 263].

Визначення малого підприємства, наведені в чинних нормативних актах України, ґрунтуються лише на кількісних показниках – середньосписковій чисельності працюючих та валовому доходу (виручці від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг). Вважаємо, що брати за основу тільки якісні показники не варто, тому що це буде досить однобоке трактування. На наш погляд, доцільно використовувати комбінований підхід. Тому пропонуємо доповнити їх якісними характеристиками: переважна одноосібна власність і безпосередній контроль власника за діяльністю підприємства, відсутність управлінської ієрархії, однопрофільна діяльність, проста організаційна структура. Наведені якісні

характеристики слід включити до відповідних нормативних документів з регулювання діяльності підприємств.

Потрібно відмітити, що у США, як і в багатьох інших країнах, грає роль і галузева структура підприємства. Причому в одних галузях грає визначальну роль кількість зайнятих (обробна і добувна промисловість), а в інших – величина обороту (будівництво, торгівля, послуги). Норми критеріїв різні для підприємств, працюючих в різних галузях економіки США.

Залежно від сфери економічної діяльності (промисловість, будівництво, торгівля тощо) та специфіки національної економіки, як кількісні, так і якісні критерії мають порівняльну значимість. Те, що в країнах, що розвиваються, виглядає як середній чи навіть великий бізнес, у країнах із розвинутою економікою вважається малим.

У *Болгарії* якісними критеріями віднесення підприємств до малих є спрощена система організації виробництва (безцехова структура та бригадна організація праці), великий ступінь самостійності, строк окупності витрат до 24 місяців, строк введення основних засобів і освоєння повної проектної потужності підприємства – не менше 18 місяців, забезпечена реалізація продукції, управлінський апарат не більше 4-6 чоловік.

У *Польщі*, *Угорщині* такими критеріями є випуск несерійних товарів, диверсифікація та швидкий перехід до випуску нової продукції, підприємства у сфері обслуговування населення і туризму.

У *Швеції* використовують наступні показники: стадії зростання (початкова, виживання, зростання); географічна сфера діяльності (локальні, регіональні, національні масштаби); галузева приналежність; специфічні характеристики власників і керівників (наприклад, жінки-підприємці, іноземці); типи проблем, характерних для підприємств (наприклад, управління якістю, фінансування тощо).

У розвинутих країнах малі підприємства поділені на 3 групи:

1) підприємства-субпостачальники продукції великих фірм;

2) підприємства, що самостійно функціонують як у сфері виробництва, так і у сфері послуг;

3) підприємства венчурного (ризикового) бізнесу.

Як показує вітчизняна та світова практика, основним критерієм, на підставі якого підприємства різних організаційно-правових форм відносяться до підприємств малого бізнесу, є середньооспискова чисельність працюючих, зайнятих у звітному періоді на підприємстві.

В *Бельгії* та *Польщі* підприємства відносяться до малого бізнесу, якщо кількість працюючих не перевищує 50 чоловік, у *Греції* – не більше 100 чол., в *Данії* підприємства з кількістю працюючих не більше 500 чол., у *Фінляндії* – до 249 чол.

В *Узбекистані* також застосовується єдиний критерій – кількість працюючих, що є основним для надання підприємству державної підтримки, податкових та інших пільг. Але використання даного критерію перешкоджає вирішенню гострої для Узбекистану проблеми зайнятості населення. На практиці зустрічається чимало випадків, коли підприємці не показують у звітності всю кількість працюючих або штучно її обмежують для того, щоб не позбавитись передбачених для малих підприємств пільг та підтримки держави.

Згідно з критерієм Організації економічного співробітництва та розвитку залежно від кількості працюючих виділяють наступні групи підприємств: досить малі (1-19 чол.); малі (20-99 чол.); середні (100-499 чол.); великі (більше 500 чол.).

Проте кількість працюючих не є універсальним критерієм. Наприклад, на великому підприємстві зі значною часткою основних засобів або з найсучаснішим і дорогим обладнанням може працювати незначна кількість осіб. І, навпаки, на малому підприємстві харчової промисловості може бути залучена значна кількість працюючих під час збирання урожаю.

У Європейському союзі обрано декілька критеріїв віднесення підприємств до малих, серед яких: кількість працюючих та один із двох фінансових критеріїв (величина річного обороту або величина балансової вартості активів). До малих відносяться підприємства з річним оборотом не більше 40 млн. євро або ті, що мають валюту балансу менше 27 млн. євро. За кількістю зайнятого персоналу до мікропідприємств відносяться підприємства з кількістю працюючих не більше 9 чоловік; до малих підприємств – з кількістю працюючих від 10 до 49 чоловік; до середніх підприємств – з кількістю працюючих від 50 до 249 чол. У даному випадку, основний критерій – кількість працюючих підприємства (враховується як повна, так і часткова зайнятість на підприємстві), однак для визначення реального значення підприємства та його позиції серед конкурентів необхідним є фінансовий критерій.

У багатьох країнах (Німеччина, Нідерланди, Данія, Бельгія, Люксембург, Ірландія, Франція, Греція) не існує законодавчо закріплених критеріїв віднесення підприємств до малих та середніх. Але на практиці склалися певні підходи щодо їх класифікації. Наприклад, у Німеччині підприємства з кількістю працюючих від 50 до 500 чоловік і середньорічним товарооборотом не більше 55 млн. дол. розглядаються як підприємства суб'єкти малого бізнесу.

В Казахстані обмеженням у віднесенні до суб'єктів малого підприємництва є вартість активів у розмірі 0,5 млн. дол.

У Греції до малих підприємств відносяться переробні компанії, середньорічна кількість зайнятих в яких становить менше 50 чоловік, а середньорічний товарооборот не перевищує 1,5 млн. дол.

До суб'єктів малого підприємництва в Росії віднесені комерційні організації, у статутному капіталі яких частка участі Російської Федерації, суб'єктів РФ, громадських та релігійних організацій,

благодійних чи інших фондів не перевищує 25 %, і середня кількість працюючих за звітний період не перевищує: у промисловості, будівництві, транспорті – 100 чол., сільському господарстві, науково-технічній сфері – 60 чол., оптовій торгівлі – 50 чол., у роздрібній торгівлі та побутовому обслуговуванню населення – 30 чол., в інших галузях і при здійсненні інших видів діяльності – 50 чоловік. Суб'єктами малого підприємництва виступають також фізичні особи, що займаються підприємницькою діяльністю без створення юридичної особи.

У США федеральним законом про малий бізнес встановлено, що мала фірма – це фірма, що має одного або декількох власників, з числом зайнятих не більше 500 чол., величиною активів не більше 5 млн. дол. і річним прибутком не понад 2 млн. дол. У залежності від кількості найнятих працівників всі підприємства в США діляться на: найменші – 1-24 зайнятих; малі – 25-99 зайнятих; проміжні – 100-499 зайнятих; великі – 500-999 зайнятих; найбільші – 1000 і більш зайнятих.

Офіційною статистикою, у тому числі для надання державної допомоги, використовується показник кількості зайнятих до 500 осіб, з річним обсягом продаж: у роздрібній торгівлі – від 3,5 до 13,5 млн. дол., у будівництві – 7-17 млн. дол., страхуванні, торгівлі нерухомістю – 1-10 млн. дол., сфері послуг – 2,5-14,5 млн. дол. За визначенням Управління у справах малого бізнесу, “малим підприємством вважається те, у якого обмежений доступ до ринку капіталу і яке має незначну частку на ринку свого товару”.

По класифікації Адміністрації по справах малого бізнесу в США до малих підприємств відносять – в обробній промисловості підприємства з кількістю працюючих до 1000 осіб, в торгівлі – до 100, в секторі надання послуг – річний обсяг продаж не повинен бути більше, ніж 13,5 млн. дол., в сільському господарстві – 3,5 млн. дол.

Основним критерієм у визначенні малих підприємств у Туреччині прийнято вважати кількість працюючих на підприємстві. Однак, різні організації Туреччини по-різному

встановлюють відповідні межі. Так, Союз розвитку і підтримки малого бізнесу відносить до малих підприємств з кількістю працюючих від 1 до 50 чол., до середніх – від 51 до 150 чол., а Промислова палата Стамбулу визначає ці параметри відповідно від 1 до 19 чоловік і від 20 до 99 чол. Згідно з класифікацією статистичного відомства: малі – 1-9 працюючих; середні – 10-24 працюючих; великі – більше 25 працюючих. Народний банк Туреччини, що фінансує малий бізнес, до малих відносить

підприємства з кількістю працюючих до 100 чол. та вартістю машинного обладнання до 600 млн. турецьких лір.

Чіткого поділу підприємств на малі та середні у Фінляндії немає. Як правило, малими вважаються компанії з кількістю працюючих до 100 чол. В останній час все частіше використовуються критерії, прийняті в ЄС.

В Японії згідно з Законом про малі та середні підприємства від 1963 р. малим підприємством визнаються за наступних умов (табл. 3).

Таблиця 3. Умови визнання підприємства малими в Японії [6, с. 110]

Діяльність	Статутний капітал, млн. ієн	Кількість працюючих, чол.
Обробна промисловість, транспорт	До 1100	До 300 чол.
Оптова торгівля	До 30	До 100 чол.
Роздрібна торгівля і сфера послуг	До 10	До 50 чол.

У Великій Британії віднесення підприємств до суб'єктів малого бізнесу залежить від обороту і чисельності зайнятих (різних по галузях економіки). До найдрібніших відносять фірми з кількістю зайнятих від 1 до 25 чол., до дрібних – від 25 до 99. При цьому в обробній промисловості малими вважаються фірми із зайнятістю менше 200 чоловік, в будівництві – до 50 осіб, в той час як в торгівлі це підприємство з річним оборотом менше за 400 тис. фунтів стерлінгів.

У Франції малими вважаються підприємства, на яких чисельність зайнятих не перевищує 500 чол. і річний оборот до стягування податків, оцінений на момент закриття підсумкового балансу, нижче за 200 млн. франків. Причому в різних галузях економіки розмір підприємства оцінюється по-різному. Якщо в сільському господарстві і харчовій промисловості підприємства із зайнятістю понад 200 чол. вважаються великими, то в галузі виробництва обладнання поріг чисельності – 500 чол.

Відповідно прийнятої у 2000 р. редакції “Положення про розвиток малих і середніх підприємств Китайської республіки”, класифікація суб'єктів малого підприємництва залежить від секторів економіки, розмірів статутного капіталу та річного обороту, а також кількості працівників. Так, підприємства виробничої та будівельної індустрії, добутку корисних

копалин й каменю відносяться до суб'єктів малого підприємництва, якщо їх статутний капітал не перевищує 80 млн. нових тайванських доларів (2,37 млн. дол. США), а кількість найманих працівників не перевищує 200 чол. В сфері послуг, торгівлі та транспорту до суб'єктів малого підприємництва відносять компанії з річним оборотом менше 100 млн. нових тайванських доларів (2,96 млн. дол. США) та кількістю працівників менше 50 чол.

На основі вивчення нормативної та спеціалізованої літератури розроблено класифікацію малих підприємств в Україні за ознаками, які вказують на їх різноманітність як за характером господарської діяльності, так і за правовим аспектом (див. рис. 1).

Запропонована класифікація свідчить про те, що сектор малого бізнесу України характеризується різноманітністю підприємств за формами власності, характером і видом підприємницької діяльності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. 1. На сьогодні немає єдиного визначення, яке б повною мірою характеризувало поняття малий бізнес. У кожній країні існує свій підхід до цього питання, що зумовлене історичними особливостями, рівнем економічного розвитку, галузевою структурою економіки, національними умовами тощо.

2. Критерії та граничні показники віднесення підприємств до малих мають встановлювати на основі статистичних спостережень та досліджень особливостей діяльності підприємств певної країни або регіону.

3. Розроблена система класифікаційних ознак дозволила виявити правові та

господарські особливості діяльності суб'єктів малого бізнесу в Україні з метою врахування їх у дослідженні питань методики й організації бухгалтерського обліку.

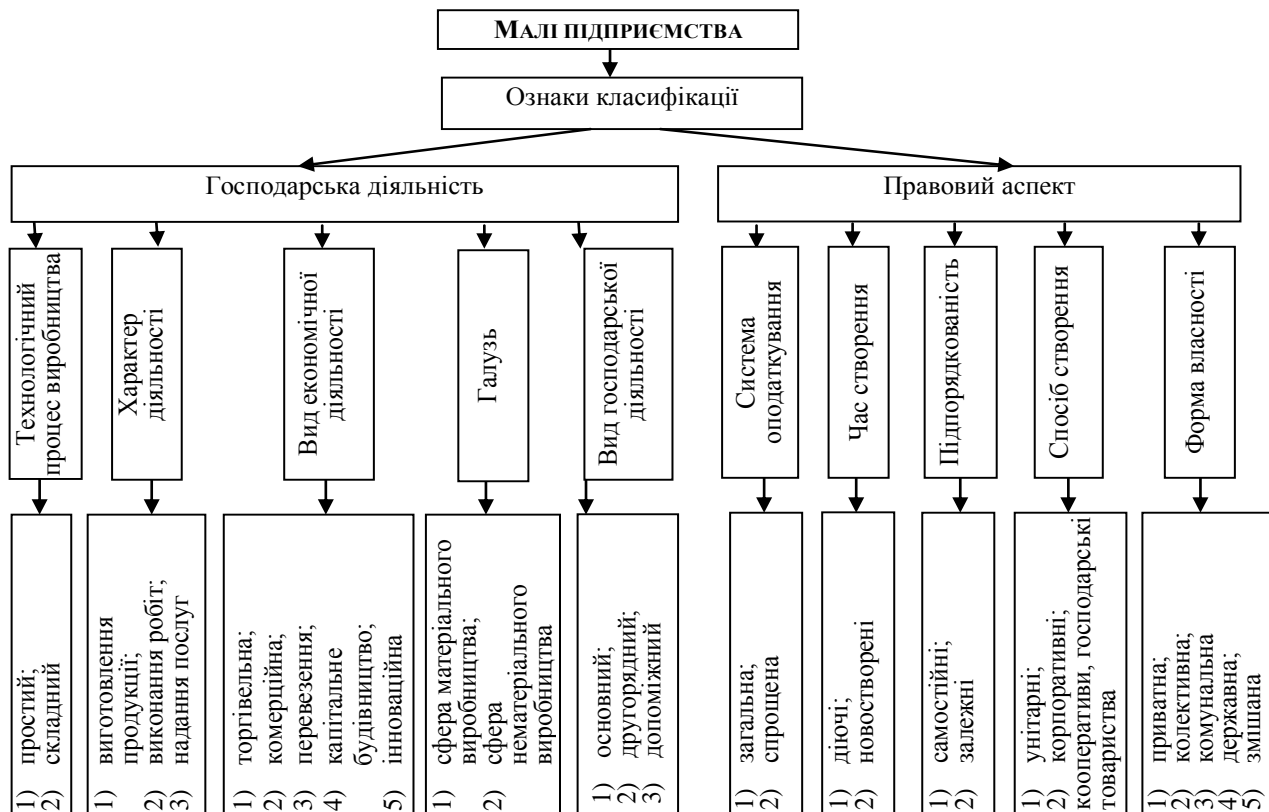

Рис. 1. Класифікація малих підприємств в Україні

Список використаної літератури:

1. Воротина Л.І., Воротин В.Є. Малий бізнес та підприємництво в ринкових умовах господарювання: навч. пос. – К.: вид-во Європейського університету, 2001. – 367 с.
 2. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV.
 3. Закон України “Про підприємництво” від 07.02.91 р.
 4. Закон України “Про підприємства в Україні” від 27.03.91 р.
 5. Климко Г.Н., Несторенко В. Основи економічної теорії: політекономічний аспект. Підручник. – К.: Вища школа, 1994. – 559 с.
 6. Світовий бізнес: навч.пос. / За ред. проф. Ф.Ф. Бутинця. – Житомир, ПП “Рута”, 2004. – 498 с.
 7. Стегура В.В. Методологія обґрунтування розвитку малого бізнесу в

реальному секторі економіки // Вісник ЖДТУ: Економічні науки. – 2005. – № 1. – С. 261-263.

8. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації. Монографія. За ред. д.е.н., проф. Варналія З.С. // http://www.niss.gov.ua/book/tyn_ekon/08.htm.

ЛАЙЧУК Світлана Михайлівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри бухгалтерського обліку і контролю Житомирського державного технологічного університету

Наукові інтереси:
 – організація бухгалтерського обліку;
 – проблеми обліку орендних та лізингових операцій